

УДК 378.124

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДЛЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Грисюк О. М.

У статті вказано на актуальність визначення нової стратегії виховання, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави, є пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд з забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство.

Оновлення соціальних процесів в Україні викликало потребу у перегляді стану існуючої системи професійної підготовки майбутніх учителів для виховної роботи в сучасній школі. На новому щаблі освітнього процесу ключовим виховним елементом стане приклад учителя, який покликаний зацікавити дитину. Відтак актуального значення набуває стан та ступінь готовності майбутнього вчителя до виховної роботи з учнями.

Для виявлення ціннісних орієнтирів подальшого розвитку освіти необхідне систематизоване аксіологічне знання, що дозволить зберегти традиційні гуманістичні цінності вітчизняної педагогічної теорії і практики та ефективно використовувати їх у модернізації сучасної української школи.

Відповідно до основних положень синергетичної методології, потрібно не нав'язувати студентів шляхи його професійного розвитку, а створювати якомога більше умов і можливостей для саморозвитку його особистості в межах соціокультурних норм і моральних цінностей.

Професійна підготовка у вищому навчальному закладі має бути спроектована як розвивальне освітнє середовище. Виховати творчу, ініціативну, конкурентоспроможну та мобільну особистість демократичного суспільства може лише вчитель, який сам має такі якості.

Професіоналізм виховної діяльності педагога – інтегрована властивість, що водночас є і процесом, і результатом творчої діяльності, концентрованим показником особистісно-діяльній сутності вихователя, що зумовлений мірою реалізації його моральної зрілості, відповідальності, професійного обов'язку.

Ключові слова: методологічні засади, педагогічний працівник, готовність до виховної роботи, культурологічний підхід, аксіологічний підхід, синергетичний підхід, системний підхід, суб'єктно-діяльній підхід, компетентнісний підхід, середовищний підхід.

В статье указано, что обновление социальных процессов в Украине вызвало необходимость в пересмотре существующей системы профессиональной подготовки будущих педагогов для воспитательной работы в современной школе. Выбор новой стратегии воспитания, как многокомпонентной и многовекторной системы, является приоритетом общественного развития наряду с сохранением суверенитета и территориальной целостности, поиском путей интеграции в европейское сообщество.

В решении проблем подготовки будущих педагогов для воспитательной работы выделяются такие подходы как: культурологический, аксиологический, синергетический, субъектно-деятельностный, компетентностный, средовой. Автор указывает на содержательные и процессуальные особенности подготовки будущих педагогов к воспитанию детей. Профессионализм воспитательной деятельности рассматривается как интегрированное свойство, которое выступает одновременно и процессом, и результатом творческой деятельности, концентрированным показателем личностно-деятельностной сущности воспитателя, обусловленной мерой реализации его моральной зрелости, ответственности, профессиональных обязанностей.

Ключевые слова: методологические основы, педагог, готовность к воспитательной работе, культурологический подход, аксиологический подход,

синергетический подход, системный подход, субъектно-деятельностный подход, компетентностный подход, средовой подход.

The renewal of social processes in Ukraine has necessitated the revision of the current system of the future teachers' training for the educational work in a modern school. The formation of a new vision of the perspectives of the pedagogical profession, the attractiveness of the professional career of a teacher, and the prestige of obtaining a pedagogical education in Ukraine needs to overcome a number of contradictions and problems.

At the new stage of the educational process, a teacher's example, which is intended to interest the child, will become the key educational element. Hence the state and degree of the future teacher's readiness for the educational work with pupils becomes actual.

A systematic axiological knowledge is needed to identify the value orientations for the further development of education, which will allow to preserve the traditional humanistic values of the native pedagogical theory and practice and use them effectively in a modern Ukrainian school modernizing.

The system approach makes it possible to structure the educational process and distinguish its components, to discover the system of notions about it on the base of one or several scientific paradigms.

According to the main principles of the synergetic methodology, it is not necessary to impose the ways of his professional development on the student, but to create as many conditions and opportunities as possible for the self-development of his personality within the limits of the socio-cultural norms and moral values.

The subjective-activity approach to the future teachers' training for the educational work should be considered as a form of the future specialists' subjective experience formation for solving the problems of the educational process of a new Ukrainian school.

Professional training in a higher education institution should be designed as a developmental educational environment. Only a teacher who has such qualities himself can educate a creative, initiative, competitive and mobile personality of a democratic society. The environmental approach is a tool for finding new resources of future teachers' training improving.

The dialogizing of education is a leading methodological approach to the organization of education. The professionalism of the teacher's education activity is an integral property, which at the same time means both the process and the result of the creative activity, the concentrated indicator of the educator's personality-activity essence, caused by the degree of realization of his moral maturity, responsibility, professional duty.

Key words: methodological bases, teacher, readiness for educational work, culturological approach, axiological approach, synergetic approach, system approach, subjective-activity approach, competence approach, environmental approach.

Виклад матеріалу. Оновлення соціальних процесів в Україні викликало потребу у перегляді стану існуючої системи професійної підготовки майбутніх учителів для виховної роботи в сучасній школі. Неоднозначне ставлення до проблем виховання у системі освіти і суспільстві негативно позначається на процесі професійної підготовки вчителя, в якій продовжує домінувати тенденція першорядності теоретико-педагогічних і другорядності методичних дисциплін, хоча на словах проголошується протилежне. Отже, окреслимо деякі протиріччя процесу підготовки майбутнього вчителя для виховної роботи, а саме:

– між об'єктивними вимогами суспільства до формування духовної культури підростаючого покоління і суб'єктивними утрудненнями, стереотипним мисленням, традиційними підходами до реалізації цього процесу;

– об'єктивною потребою суспільства у реалізації виховного процесу на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії та недостатньою технологічною розробленістю її реалізації;

– об'єктивним значенням професійно зорієнтованого освітнього середовища вищого навчального закладу для формування суб'єктної позиції майбутнього вчителя та відсутністю відповідної розробленої моделі й технології в теорії та практиці вищої освіти.

Особливості виховної роботи досліджували А. Алексюк, А. Бойко, В. Галузинський, М. Євтух, А. Кузьмінський, А. Нісімчук, І. Смолюк, О. Шпак та ін. Втім стрункої виховної системи для молодого покоління українців, які продовжуватимуть розбудову духовної сфери нашої держави в майбутні десятиліття, все ще не створено.

Метою нашої **статті** є висвітлення методологічних засад підготовки майбутніх педагогічних працівників для виховної роботи в умовах сучасної української школи.

Визначення нової стратегії виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави, є пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд з забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство [5, с. 2].

Метою виховання є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу [13, с. 5].

Нова українська школа переорієнтовується з окремих "занять із моралі" на виховання сильних рис характеру та чеснот за моделлю поваги до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей та здійснюватиметься через наскрізний досвід [12, с. 20]. Втім не втратила актуальності тенденція гармонійного поєднання інтересів учасників виховного процесу: вихованця, котрий прагне до вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовуються на всебічний розвиток особистості та держави, зацікавленої у тому, щоб діти зростали громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі [13, с. 3].

Наріжним каменем майбутньої виховної системи пропонується визнати спілкування, взаємодію та співпрацю між учителем, учнем і батьками [12, с. 14]. Ефективність означеного "педагогічного трикутника" зумовлюватиметься: повагою до особистості, доброзичливістю і позитивним ставленням, довірою у відносинах, дотриманням тріади "діалог – взаємодія – взаємоповага", розподіленім лідерством, реалізацією соціального партнерства. Отже, провідного значення набуває "педагогіка партнерства".

На новому щаблі освітнього процесу ключовим виховним елементом стане приклад учителя, який покликаний зацікавити дитину. Однак актуального значення набуває стан та ступінь готовності майбутнього вчителя до виховної роботи з учнями. Результатом, на думку І. Казанжи, є професійно-виховна компетентність, яка обіймає такі чинники (види компетенцій): когнітивно-виховна (у галузі теорії і методики виховного процесу, в галузі фахових предметів); конструктивно-виховна (в галузі процесів прогнозування, планування); регулятивно-оцінна компетенція (самооцінка своєї підготовленості, рівня вихованості, визначення шляхів професійного самовдосконалення) [4, с. 153].

У розв'язанні проблем підготовки майбутніх педагогічних працівників для виховної роботи в умовах сучасної української школи виокремлюються такі основні підходи: культурологічний, аксіологічний, синергетичний, системний, суб'єктно-діяльнісний, компетентнісний, середовищний. Розглянемо це питання детальніше.

Концептуальні положення культурологічного підходу розкривають праці І. Балхарової, В. Гури, Є. Фортунатової, І. Колмолгорової, О. Кукуєва, А. Погодіної та ін. Сучасні дослідження в галузі освіти є розвитком ідей культурно-історичної психології (Л. Виготський, О. Лурія, О. Леонтьєв та ін.) та концепції діалогу культур (М. Бахтін, В. Біблер, І. Берлянд, В. Литовський та ін.).

Більшість дослідників, які працюють у річищі культурологічного підходу, вбачають його мету у подоланні явищ дегуманізації в освіті. У цьому контексті принципи розбудови освітнього процесу окреслюються кількома концептуальними положеннями, а саме:

- сутність культурологічного підходу полягає у вивченні світу людини в контексті її культурного існування;
- культурологічний підхід зумовлений об'єктивним зв'язком людини з культурою як системою цінностей і дозволяє розглядати педагогічні явища та

педагогічну діяльність як сукупність культурних компонентів на широкому культурному фоні соціуму з урахуванням локальної культурної ситуації [2, с. 121];

- культурологічний підхід визначає ставлення до освіти – як культурного процесу, в якому відбувається діалогічна взаємодія між його учасниками, обмін цінностями і смислами, співробітництво у досягненні цілей особистісного саморозвитку [6, с. 12];

- застосування культурологічного підходу дозволяє розглядати підготовку майбутніх учителів для виховної роботи з дітьми на загальнокультурному фоні, вивчати її властивості в контексті інтеграції педагогіки і культури [2, с. 134];

- культурологічний підхід визначається дослідниками як конкретно-наукова методологія та перетворення педагогічної реальності і має своєю основою вчення про цінності та ціннісну структуру світу – аксіологію.

Аксіологічний підхід не тільки проголошує людину як найвищу цінність суспільства і самоціль суспільного розвитку, але і дозволяє вивчати явища з точки зору закладених у них можливостей задоволення потреб людини. Питання аксіологічного підходу в педагогіці стали предметом дослідження ряду науковців, зокрема, Н. Асташової, І. Беха, О. Вишневського, І. Зязюна, П. Ігнатенка, В. Кузнецової, В. Лутая, В. Сластьоніна, В. Струманського, О. Сухомлинської. Виходячи з аксіологічних ідей, вчені виділяють такі культурно-гуманістичні функції освіти: розвиток духовних сил, здібностей і умінь, які дозволяють людині долати життєві труднощі; формування характеру і моральної відповідальності в ситуаціях адаптації до соціального і природного середовища; забезпечення можливостей для особистісного і професійного зросту і здійснення самореалізації; оволодіння засобами досягнення свободи, особистої автономії, щастя і здоров'я; створення умов для саморозвитку творчої індивідуальності особистості і розкриття її духовних потенцій.

Самі цінності наповнюють сенсом існування людину й суспільство. Процес оволодіння цінностями та формування ціннісних орієнтацій учнів у навчально-виховному процесі є можливим за умови виявлення та створення вчителем таких психолого-педагогічних умов, за яких цінності набувають цілісного, значущого, системного характеру та чинять регуляторний вплив на самостійність особистості дитини. Процес предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя до роботи на основі аксіологічного підходу, на думку А. Нікори, буде успішним за умови інтегративності системи методичної підготовки [11, с. 224].

Одним із основних сучасних методологічних принципів освітнього процесу визнано системний підхід, сутність якого полягає в тому, що відносно самостійні компоненти розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку в системі з іншими. Пильна увага звертається на розмаїття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [10].

Системна складність сучасного освітнього процесу обґрунтовується з позицій синергетичного підходу (В. Гребнева, І. Добронравова, Г. Єгоров, В. Кохановський, О. Князева, О. Чалий, Г. Хакен та ін.). Синергетика як напрям і загальнонаукова програма міждисциплінарних досліджень, що вивчають процес самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих...системах [14, с. 581], представляє собою сучасну теорію самоорганізації з новим світобаченням, яка пов'язана з дослідженням феномену самоорганізації, вивченням процесу становлення.

Проте розглядає освітній процес як процес здобування його складовими якості новизни, як у структурі, так і змісті, й обумовлений колективною взаємодією суб'єктів навчально-виховного процесу. Оскільки професійний та особистісний розвиток педагога супроводжується суперечностями його не можна вважати поступовим, лінійним, безконфліктним процесом. Із позицій синергетики потрібно розглядати особистість педагога як складну систему, що характеризується перебудовою ціннісних орієнтацій, самопізнавальною і самовиховною активністю, отже, саморозвивається.

Методологічні засади суб'єктно-діяльнісного підходу були закладені в педагогічній психології працями Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Б. Ананьєва та їх послідовників. У них особистість розглядалась як суб'єкт діяльності, що,

формуючись в діяльності і спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності і спілкування. У світлі сучасних бачень суб'єктно-діяльнісний підхід протистоїть методам і формам механічної передачі готової інформації, монологічності викладача, пасивності студента. Підхід у своєму суб'єктному компоненті передбачає, що у центрі освітнього процесу знаходиться особа, яку виховують (мотиви, цілі, психологічні особливості). У процесі педагогічного спілкування максимально враховуються національні, статеві, вікові, індивідуально-психологічні, статусні особливості.

Як відомо, формування у студентів суб'єктно-особистісних якостей є невід'ємною складовою професійно-педагогічної підготовки. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованого навчання і виховання глибоко розкриваються у працях І. Д. Беха, який виділив низку наукових вимог до реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання учнів, визначив психологічні закономірності та принципи особистісно орієнтованого виховного процесу, розкрив наукову сутність технології особистісного спілкування вихователя і вихованця [1]. Методологічного значення набуває думка науковця, що компоненти особистісно-діяльнісного підходу нерозривно пов'язані, оскільки особистість виступає суб'єктом діяльності [1, с. 189].

Основою виховної діяльності педагога повинен бути практичний орієнтир, відповідно до якого виховне навчання сповна реалізовуватиметься, коли весь освітній процес здійснюватиметься на засадах особистісно розвивального підходу. У цьому зв'язку у вчительсько-учнівських взаєминах відображаються позиції розуміння вихованця, його визнання і безумовне прийняття, справедливе ставлення до дитини [7, с. 12].

З одного боку, професійно-особистісні властивості вчителя як суб'єкта педагогічної праці істотно впливають на організацію виховного процесу і результати педагогічної діяльності. Крізь призму своєї індивідуальності педагог активно перетворює нормативні вимоги до роботи вчителя, формуючи таким чином своєрідність виховної діяльності. З іншого боку, педагог як особистість і фахівець формується у процесі підготовки й удосконалюється в практичній виховній діяльності. При цьому активно розвивається й психологічна сфера (система ставлень, установок, інтересів), змінюється спосіб життя і світогляд.

Акцент на компетентнісний підхід обумовлюється вимогами реформування національної системи освіти і передбачає приведення освіти у відповідність із новими умовами й перспективами. Актуального значення набуває стратегічна установка освіти на адекватність. У процесі підготовки майбутніх педагогічних працівників для виховної роботи з дітьми вважаємо за доцільне вказати на "адекватність поведінки", як вміння передбачити дії інших учасників виховного середовища і робити свої дії зрозумілими і зручними для інших. Водночас для педагога важливою є "соціальна адекватність" як вміння бути адекватним у суспільстві: розуміння очікувань оточуючих, готовність відгукнутися на них, знання і усвідомленість соціальних шаблонів [16].

Основною ідеєю компетентнісного підходу є реалізація діяльнісного характеру змісту освіти, в результаті якої об'єкт перетворюється на суб'єкт виховання, розвиває себе як особистість. Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та / або подальшу навчальну діяльність [15]. Професійну компетентність учителя необхідно розглядати як єдність таких складових: особистісна складова (етичні та соціальні позиції й установки, риси особистості спеціаліста); когнітивна складова (наявність системи педагогічних і спеціальних предметних знань); операціонально-технологічна складова (володіння методами, технологіями, способами педагогічної взаємодії, методами навчання даного предмета) [8, с. 24].

Створення виховного простору залишається важливим завданням сучасної освіти. Сьогодні є достатня кількість вітчизняних та зарубіжних досліджень, в яких предметом наукового пошуку стають процеси створення освітнього середовища (В. Іванова, Н. Калашнікова, А. Каташов, О. Макагон, О. Ліннік, І. Палашева, Л. Панченко, Л. Пікулева та ін.). Вивчення освітнього середовища здійснюється з позицій,

пов'язаних із сучасним розумінням освіти як особливої сфери соціального життя, а середовища як чинника освіти (Н. Гонтаровська, С. Дерябо, В. Желанова, В. Козирев, Т. Менг, К. Приходченко та ін.); узагальненої моделі освітнього середовища (В. Давидов, Я. Корчак, В. Лебедєва, В. Орлов, В. Панов, В. Рубцов, В. Слободчиков, В. Ясвін та ін.).

У світлі сучасних бачень набуває методологічного значення положення про те, що виховний простір варто розглядати не тільки як середовище, а й як духовний простір учня і педагога, як простір культури, що впливає на розвиток особистості. У ньому має бути представлений весь спектр цінностей культури і культурних форм життя. Це простір соціальних, культурних, життєвих виборів особистості, котра самореалізується у різних виховних середовищах [13, с. 15].

Узагальнюючи сказане, підкреслимо, що середовищний підхід дозволяє виявити умови, які забезпечують ефективне функціонування форм, методів та засобів виховного впливу та цілеспрямовану взаємодію суб'єктів освіти.

За умов гуманістичної спрямованості освіти діалогічна взаємодія є одним із провідних методологічних підходів. Багато педагогів відзначають провідну роль діалогічного спілкування у процесі педагогічної праці (Б. Вульфів, В. Кан-Калік, Н. Ключєва) та його вплив: на професійну самосвідомість (Л. Мітіна, Р. Фатихова, Е. Федотова), на становлення культури спілкування молодого вчителя (В. Горшкова, Н. Журавльова), на розвиток індивідуальності (О. Гребенюк, Т. Гребенюк, Е. Федотова).

Слід враховувати, що діалогічність в освіті – особлива форма взаємин між рівноправними суб'єктами гуманістичної форми взаємодії, що не допускає будь-якого домінування і передбачає свободу думок та відповідальність за дії та рішення. У сучасній філософії діалог – універсальна форма відношення "Я – Ти" як спосіб дослідження сутності людини та визначення її реального призначення у житті [14, с. 161]; форма соціально-мовного спілкування, основа співробітництва й взаєморозуміння між людьми в процесі спільної діяльності – передбачає рівність учасників спілкування.

З методологічної точки зору набуває актуальності дослідження О. Бочкарьової, у якому відображені різні трактування діалогу: онтологічне ("співбуття"), соціологічне (взаємодія), культурологічне (культура діалогу, діалогічний обертон), психологічне (сходження духу), герменевтичне (взаєморозуміння), психолого-педагогічне (партнерство, співтворчість, співпраця, ціннісно-смісловне спілкування) [3, с. 5].

У процесі підготовки до виховної роботи студенти засвоюють знання, оволодівають навичками та вміннями, необхідними для ведення діалогу, водночас засвоюють правила мовленнєвої поведінки в діалозі: ясно викладати свої думки (уміння будувати правильні висловлювання та вміло користуватися вербальними і невербальними засобами мови); розуміти співбесідника (уміння слухати, розуміти зміст сказаного [9, с. 41]. Проведений аналіз спонукає до узагальнень.

Готовність до виховної роботи варто розглядати як інтегровану професійно значущу якість педагога, що характеризується усвідомленням важливості та свідомим прагненням вирішувати завдання виховної діяльності.

Для виявлення ціннісних орієнтирів подальшого розвитку виховної системи необхідне систематизоване аксіологічне знання, що дозволить зберегти традиційні гуманістичні цінності вітчизняної педагогічної теорії і практики та ефективно використовувати їх у модернізації сучасної української освіти.

Системний підхід дає можливість структурувати виховний процес і виділити в ньому складові компоненти, виявити систему уявлень про нього на основі однієї або кількох наукових парадигм.

Відповідно до основних положень синергетичної методології потрібно не нав'язувати студентів шляхи його професійного розвитку, а створювати якомога більше умов і можливостей для саморозвитку його особистості в межах соціокультурних норм і моральних цінностей.

Суб'єктно-діяльнісний підхід до підготовки майбутніх учителів для виховної роботи доцільно розглядати як різновид формування суб'єктного досвіду, що зумовить розв'язання проблем виховного процесу нової української школи.

Професійна підготовка у вищому навчальному закладі має бути спроектована як розвивальне освітнє середовище таким чином, щоб окрім оволодіння досвідом застосування знань, способами вирішення виховних завдань, творчим досвідом, майбутній фахівець мав змогу бути суб'єктом виховної діяльності.

Середовищний підхід є інструментом пошуку нових ресурсів удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів.

Майбутні вчителі мають усвідомити, що вони закладають фундамент для розвитку демократичного суспільства. Виховати творчу, ініціативну, конкурентоспроможну та мобільну особистість, здатну критично мислити, може лише вчитель, який сам має такі якості.

Діалогізація освіти є провідним методологічним підходом до організації освіти, що уможлиблює: пріоритетність особистісного досвіду над предметно-знанневими компонентами освіти, застосування спеціальних виховних технологій та методів; реалізацію плюралізму думок, плідне співробітництво між людьми; гуманне ставлення до представників інших традицій і моральних звичок, вірувань; позитивну атмосферу для формування самодостатньої, творчої, незалежної і свідомої особистості.

Професіоналізм виховної діяльності педагога – інтегрована властивість, що водночас означає і процес, і результат творчої діяльності, концентрований показник особистісно-діяльнісної сутності вихователя зумовлений мірою реалізації його моральної зрілості, відповідальності, професійного обов'язку.

Перспективи подальших розвідок полягатимуть у дослідженні проблем організації підготовки майбутніх учителів для організації освітнього процесу на засадах інтегративного підходу; впровадженні актуальних ідей рекомендованих, але не реалізованих повною мірою концепцій виховання і розвитку школярів і студентів; удосконаленні технологій організації виховної роботи в умовах сучасної української школи.

Література

1. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання / І. Д. Бех. – К. : ВІПОЛ, 1998. – 236 с.
2. Бойчук Ю. Д. Культурологічний і аксіологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Ю. Д. Бойчук // Вісник НТУУ "КПІ". – 2009. – Вип. 3. – С. 121–124.
3. Бочкарева О. В. Дидактический диалог в профессионально-педагогической подготовке будущих учителей музыки : монография / О. В. Бочкарева. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2008. – 320 с.
4. Казанжи Ірина. Формування виховної компетентності майбутніх учителів початкових класів в умовах євроінтеграції / Ірина Казанжи // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол.: Н. С. Побірченко (голов. ред.) та ін. – Умань : ПП Жовтий О., 2011. – Вип. 4. – Ч. 1. – 352 с. – С. 149–155.
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ – Назва з екрана.
6. Кукуев А. И. Андрагогический подход в педагогике : автореф. дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / Кукуев А. И. – Ростов-на-Дону, 2010. – 55 с.
7. Концепція середньої загальноосвітньої школи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naps.gov.ua/uploads/files/sod/school-concept.docx>. – Назва з екрана.
8. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика : монографія / Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 280 с.
9. Машбиц Е. Н. Диалог в обучающей системе / Е. Н. Машбиц, В. В. Андриевская, Е. Ю. Комиссарова. – К. : Вища школа, 1989. – 184 с.
10. Нагач М. В. Підготовка майбутніх учителів у школах професійного розвитку в США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Нагач М. В. – К., 2008. – 21 с.

11. Нікора А. О. Теорія аксіологічного підходу в освіті та практика його реалізації в процесі предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця / А. О. Нікора // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць / за ред. О. М. Пехоти. – 2015. – № 1 (48), лютий. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – 352 с. – С. 221–226.

12. Нова Українська Школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://osvita.ua/doc/files/news/>. – Назва з екрана.

13. Про Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України Наказ МОН № 1243 від 31.10.11 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565. – Назва з екрана.

14. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

15. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>. – Назва з екрана.

16. <http://psychologis.com.ua/adekvatnost.htm>. – Назва з екрана.